

Be Internet Awesome.

Google

Smart
Alert
Strong
Kind
Brave

Giya sa Pamilya

Be Internet Awesome.

Minahal nga Ginikanan o Tigbantay,

Sa sinugdanan gihimo namo ang kurikulum sa Be Internet Awesome alang sa mga magtutudlo. Nasayod mi nga ang pagtudlo sa digital safety ug citizenship usa ka importanteng bahin sa edukasyon karong mga adlaw, apan nasayod usab kami nga ang tinuod nga pundasyon sa edukasyon ug kahibalo sa bisan kinsang bata mao ang iyang kaugalingong panimalay, ug dili na lahi niini ang pagtudlo sa maayong pamatasan online.

Paspas ang palihok sa technology, ug mao nga lisod ang pag-apas niini. Tungod niini gihimo namo kining maong giya alang sa mga pamilya aron mas daling iapil ug ipraktis ang maayong digital nga batasan sa imong adlaw-adlaw nga kinabuhi. Nasudlan ug maayong mga butang, kining giya motabang kanimo ug sa imong mga anak nga maghisgut, magkat-on, ug kauban nga maghunhuna mahitungod sa lima ka bahin sa Internet Awesomeness:

Smart, Pag-amping sa mga i-share

Alert, Dili magpa-ilad sa peke

Strong, Pagsiguro sa imong mga Sekreto

Kind, Cool nga Magbinuotan

Brave, Isulti kung naay pagduda

Ang matag usa niini usa ka importanteng sangkap sa progama nga Be Internet Awesome, nga sa kasamtangan gigamit sa mga eskwelahan sa nasod ug sa ubang bahin sa kalibutan. Kung ang inyong mga anak nagtuon sa Be Internet Awesome sa eskwelahan, makatabang kanimo kining giya aron sa pagsunod ug pagpalig-on kung unsa ang ilang mga nakat-unan sa klase.

Gihimo namo kining maong giya ingon nga independente nga tinubdan sa mga impormasyon alang sa pagtabang sa imong pamilya sa pakahibalo mahitungod sa online safety ug citizenship. Gawas pa sa Interland games alang sa matag usa sa lima ka leksiyon, makita nimo ang mga bokabularyo ug nga punto sa paghisgut nga magamit sa paghisgut sa pamilya nga motabang kanimo sa pagbutang ug lig-on nga pundasyon alang sa luwas, malampuson nga paggamit sa Internet.

Hinaot nga mag-enjoy ang imong tibuok pamilya nga magkauban sa paggamit ug pagsusi sa Be Internet Awesome!

Matinahuron,
Ang Be Internet Awesome team
ug mga Internaut

 the net safety
collaborative

 Google

Be Internet Smart

04

Pag-amping Sa Mga I-share

Be Internet Alert

10

Dili Magpa-ilad Sa Peke

Be Internet Strong

14

Pagsiguro Sa Imong Mga Sekreto

Be Internet Kind

18

Cool Nga Magbinuotan

Be Internet Brave

23

Isulti Kung Naay Pagduda

Google

29

Family Link

Pag-amping Sa Mga I-share

Paspas nga mobyahe ang mga impormasyon online, ug kung dili mag-ampingon sa paghunahuna, mahimo nga mahimutang kita sa mga kahimtang nga dunay malungtarong epekto.

Ang solusyon? Kinahanglan nga nato nga mahibal-an ang paagi ug unsa ang i-share sa mga tawo nga kaila ug dili kaila.

Mga Tumong

- ✔ **Pagsabot** kung unsang klase sa mga personal nga impormasyon ang okay nga i-share ug unsa ang ipabiling pribado -- alang sa kaugalingon o pamilya lang.
- ✔ Ang **pagpakig-estorya** sa ingong usa ka family mahitungod sa kung unsa ang himoon sa imong mga anak kung naghunahuna sila kung unsa ang i-share ug kang kinsa kini i-share.
- ✔ **Pagkat-on** kung unsaon pagsusi ang pribasiya gikan sa lain-laing mga panlantaw.

Sa Dili Ka Pa Magsugod

Ang atong online privacy labaw nga nagdepende kung unsa ang impormasyon mahitungod sa kaugalingon ug sa atong pamilya ang atong gi-share o wala gi-share online -- labi na sa social media. Ang labing importanteng kasanayan nga kinahanglan sa mga bata mao ang pagkahibalo kung unsa ang okay ug dili okay nga i-share. Kini usa ka kasanayan nga maugmad ug maayo pinaagi sa pagpraktis, ug ang labing maayong lugar sa pagsugod mao ang panimalay.

Ang bahin sa pag-ugmad sa kasanayan mao ang paghunahuna sa duha ka matang sa pag-share sa nga naa sa tanang pamilya: sa sulod (mga butang nga imo lang i-share sa pamilya) ug sa gawas (mga butang nga imong i-share sa ubang tawo gawas sa pamilya).

Pag-share sa pamilya:

Kadaghanan sa mga pamilya magpahulam sa device sa ilang mga anak -- aron sa pagpangita ug impormasyon, pagpakig-estorya sa mga lolo ug lola nga nagpuyo sa layong lugar, mopalit ug produkto online, magdula ug game, o motan-aw ug video kung okupado ang usa ka ginikanan. Pero importante nga masabtan kung unsa ang gi-share online kung nagpahulam ka sa imong device.

Kung imo kini nga devise, imong gitugutan ang imong anak sa paggamit sa mga setting, contact, password ug mga impormasyon sa credit card, ug uban pang sama niini nga tingali dili angay nga ilang makit-an, gamiton, o i-share. Tingali gamiton sa mga bata ang device sa ilang ginikanan sa pag-download ug mga app ug mag-sign up sa mga butang nga dili makasiguro ang mga ginikanan kung luwas o maayo. Maayo usab nga ideya ang paghunahuna kung maayo ba nga i-share ang imong password sa ubang miyembro sa pamilya (tungod kay maayo ang ideya ang dili pag-share ug password sa ubang tawo). Sa katapusan, gusto namo nga gamiton ninyo kining giya aron makatabang sa inyo sa paghimo ug maalamong pagpili kung unsa ang maayo alang sa inyong pamilya.

Pag-share sa dili miyembro sa pamilya:

Ang atong online nga kinabuhi nagsalamin sa atong adlaw-adlaw nga kinabuhi: naay mga personal ug pangmilya impormasyon nga wala nahibal-i sa mga tawo gawas sa pamilya. Dili lamang kini mahitungod sa mga password ug address, nag-apil kini sa impormasyon --sama sa kanus-a ug asa mo magbakasyon o kinsa adunay sunod nga beybi sa pamilya.

Tingali daghan ka pang mahunahunaan, pero alang sa pagtabang sa inyong pagsugod, susiha ang mga bokabularyo alang niining leksiyon ug tun-i ang upat ka mga senaryo mahitungod sa pribasiya. Magpraktis kauban ang pamilya aron ang tanan makatampo sa kung unsa ang (ug dili) pwede i-share.

Bokabularyo

Pribasiya online

Usa ka dakog sakop nga pulong nga kasagarang nagkahulugan sa abilidad sa pagkontrol kung unsa ang impormasyon mahitungod kanimo ang imong i-share online ug kinsa ang makakita niini ug mahimo usab sa pag-share.

Digital footprint

(o *digital presence*)

Ang imong digital footprint mao ang tanang impormasyon mahitungod kanimo nga makit-an online. Kini nagkahulugan sa bisan unsa gikan sa mga larawan, audio, mga video, texts, "likes" ug mga comment nga imong gi-post sa mga profile sa imong higala. Sama nga ang imong tunob magbilin ug marka sa yuta, ang mga gi-post usab nimo magbilin ug marka.

Reputasyon

Mga ideya, opinyon, impresyon o pagtuo sa ubang tawo mahitungod kanimo; kini usa ka butang nga dili ka makasiguro kung negatibo o positibo pero kasagaran gusto nimo nga positibo ug maayo.

Personal nga Impormasyon

Kini mga impormasyon nga nagpaila sa usa ka espesipikong persona. Pananglitan, ang imong pangalan, address, numero sa telepono, Social Security number, email address, ug uban pa, mao ang gitawag nga personal (o sensitibong) impormasyon. Hunahunaa pag-ayo usa i-share kining matang sa impormasyon online.

Sobra nga pag-share (Oversharing)

Labihan nga pag-share online --kasagaran kini mahitungod sa labihan nga pag-share ug personal nga impormasyon o labihang pag-share mahitungod sa imong kaugalingon sa mga sitwasyon o panag-estoryahay online.

Settings

Kini bahin sa tanang mga produkto nga digital, app, website, ug uban pa, kung diin mahimo nimo nga usabon o ayuhon kung unsa ang pwede nimo i-share ug unsaon pagdumala sa imong account --kalakip niini ang imong privacy setting.

Buluhaton Alang Sa Pamilya

Senaryo 1

Mga senaryo sa pribasiya: Unsa ang imong buhaton?

Ang tumong kung maghimo ug kusgan nga password. Ang usa ka password giisip nga komplikado kung kini naay nagsagol nga mga numero, espesyal nga karakter (sama sa "\$" o "&"), ug gamay ug dako nga letra. Ang gitas-on (gidaghanon sa mga karakter)

- Sultihan sila nga i-delete ang post kay dili maalamon nga i-post ang adlaw ug lugar sa bakasyon sa social media tungod kay murag "gipahibalo nimo sa tibuok kalibutan" nga walay tawo sa inyong balay anang mga higayuna.
- Pangutan-on sila kung nakadawat pa sila ug permiso gikan sa ilang lolo ug lola nga nisugot sa i-post ang mga larawan ug i-tag sila sa social media?
- Pahinumduman sila nga kanunay mangayo ug permiso sa gikuhaan nila ug larawang ug gihisgutan online usa nila kini i-post.
- Sultihan sila nga pwede silang moduol kanino ug mangutana kung dili sila sigurado kung unsa ang i-share online?

Giya sa mga ginikanan: Kining tanan maayo nga hisgutan sa pamilya. Tingali andam ka na sa pagsulti sa imong mga anak nga dili maayong ideya nga ipahibalo sa tibuok kalibutan nga walay tawo sa inyong balay, pero importante usab nga masabtan sa mga bata nga tanang tawo naay lain-laing pagbati kung unsa ang mahitungod kanila ang pwede ra nga i-share online.

Senaryo 2

Gipahibalo sa imong igsoon nga babaye sa pamilya nga buntis siya, ug nalipay ang imong mga anak nga naa silay moabot nga ig-agaw. Ang imong panganay nga anak nag-ingon nimo nga gi-post niya ang larawan sa ilang tiyo ug tiya uban sa maayong balita, pero nahibal-an lang ni nimo sa dihang nagkadawat ka ug mensahe gikan sa imong igsoon: "Nganong nakahibalo sila Mama ug Papa nga buntis ko? Wala pa nako sila sultih!". Imong bang...

- Makig-estorya sa imong mga anak mahitungod sa maayong butang ang mabuntis ug mapaabot sa beybi, pero kini usa ka labing personal nga impormasyon...kahibalo ka nga sila naghinam-hinam, pero ang tawo nga nagbuntis ang naay katungod sa pagdesisyon kung kanusa, sa unsang paagi, ug kang kinsa nila i-share ang balita?
- Sultihan ang imong anak nga lalaki (ug ang ubang mga anak) nga nakahibalo ka nga wala niya tuyua ug dili niya intensyon nga makasakit, pero kinahanglan niya nga i-delete dayon ang post ug motawag sa iyang tiya aron sa pagpangayo ug pasaylo sa pag-post mahitungod kaniya nga walay permiso?

◆ Pag-amping sa mga i-share

- Makig-estorya ingong ug sa ka pamila mahitungod sa lain-laing matang sa impormasyon nga pwede i-share sa social media ug hisgutan kung unsa ang angay: alang lang sa pamilya, sa ubang mga paryente, sa mga higala, sa tanan.

Giya sa mga ginikanan: Maayo ang paghimo sa sama nii nga pagpanaghigut kung naay mga nahitabo nga susamang sitwasyon; dili ka kinahanglan nga magdali sa pagkobre sa tanan. Dili kinahanglan nga makapalibog kining mga panaghigut. Dili ra kini lahi kini nga leksiyon sa mga gidulo sa kasagarang pamilya sa ilang mga anak mahitungod sa pagrespeto sa pribasiya – usa sa tumong niining giya mao ang pagpakita kung sa unsa paagi nga kining mga leksiyon mahimong ipadapat usab sa technology.

Senaryo 3

Nag-andam ka ug panihapon, ug ang imong 5th grade nga anak na babaye nag-ingon nga nahuman na niya ang homework ug "gusto kaayo niya modula sa online game" nga ingon da iyang mga higala nga sulayan niya sa pagdula. Gihangyo ka niya nga i-download ang app sa imong tablet ug magdula siya hangtud manihapon. Mga butang nga hunahunaon:

- Nakatakda ka na ug mga estriktong balaod mahitungod sa iyang paggamit sa imong tablet, kalakip na ang dili pag-usab sa mga password, pagtawag sa mga contact, o pag-download ug mga app nga walay pagtugot. Sukad masukad wala mamakak sa imo sa iyang paghulam ug paggamit sa imong tablet, mao nga gitugutan nimo siya sa pag-download ug pagdula.
- Dili ka sigurado kung angay kaniya ang games nga gidula sa iyang mga higala, mao nga imo siyang giingnan nga pwede niya i-download ang game, pero maghulat siya pagkahuman sa pagpanihapon aron imong masusi ug masiguro kung angay kini alang kaniya.
- Sa imong hunahuna okay nga i-download niya ang game, pero nakahimo na ug desisyon ang imong pamilya sa pagtakda ug smart sharing, mao nga dili ninyo i-share ang password -- bisan sa matag usa. Imo siyang sultihan nga ihatag sa imo ang tablet aron ikaw ang mag unlock niini para sa iya.
- Nakahibalo siya sa imong password, pero gusto nimo basahon ang mahitungod sa game mao nga imo siyang ingnan nga maghulat pagkahuman sa pagpanihapon. Nagsalig ka nga naa siyang laing pwedeng buhaton samtang naghulat.

Senaryo 4

Giya sa mga ginikanan: Kung hain niini ang labing maayo nagadepende sa imong pamilya ug sa "house rules" nga inyong gitakda aron sa paghimo nga luwas ang mga online nga kalihukan ug protektado ang mga device. Kung wala pa kamo makatakda ug mga pamaagi mahitungod sa mga password, paghulam ug device, pag-download sa app, ug pagdula sa online game, tingali ang pagsulay niini makatabang kanimo sa paghimo ug pundasyon alang sa inyong kaugalingong "house rules".

Nisumbong sa imo ang imong anak nga babaye nga naay bata sa iyang eskwelahan nga nag-post sa social media mahitungod sa iya bestfriend nga dili tinuod, pero kini sekreto, ug naulawan ang iyang bestfriend tungod niini. Naguol ang imong anak para sa iyang higala. Imo bang...

- Hisgutan ang mahitungod sa sitwasyon sa sunod nga panahon nga magkauban ang tibuok pamilya ug pangutan-on ang matag miyembro kung unsa sa tan-aw nila ang kahulugan sa "privacy" online ug offline? Ngano nga importante ang pagrespeto sa pribasiya sa ubang tawo nga sama sa imong kaugalingon.
- Pangutan-a ang imong anak kung gusto ba iyang higala nga sultihan niya ang bata nga nag-post nga i-delete ni ug kung ngano nga gusto niyang matangtang ang post (ug syempre pangutan-a ang imong anak kung komportable ba siya sa paghimo niini)?
- Sulayan ang duha ka tambag sa ibabaw?

Giya sa mga ginikanan: Naay daghang importanteng leksiyon sa kinabuhi nga makat-unan sa social media. Sama sa tinuod nga kinabuhi, ang paghisgut sa mga negatibong sitwasyon ingong usa ka pamilya ug magkauban nga paghunahuna sa mga mosunod nga tikang makahimo nga kahigayunan alang sa mga bata nga sa pagkat-on sa mga hinungdanong leksiyon.

Mindful Mountain

OK. Nasangkapan ka sa sa impormasyon ug daghan ka nang nahibal-an mahitungod sa pag-share. Pero sa dili ka pa mohawa ug magsugod sa paggamit sa Internet, sulayan nato ang imong mga nakat-unan. Ang kabukiran nga sentrong lungsod sa Interland, kung diin ang tanan nagatipun-tipon, usa ka maayong lugar sa pagsulay sa imong bag-ong mga kasanayan.

Pero kinaghanglan ka mag-amping kung unsa ang i-share ug kang kinsa. Ang paspas kaayo nga mokatag ang impormasyon... ug kahibalo na ka, naay mga oversharer nga nasagol sa mga Internaut.

I-open ang web browser sa inyong desktop o mobile device, ug bisitaha ang g.co/MindfulMountain

Dili Magpa-ilad Sa Peke

Ang pagsusi ug pag-ila kung unsa
ang tinuod ug unsa ang peke bililhon
sa online safety ug citizenship.

Mga Tumong

- ✔ **Pagsabot** kung unsang klase sa mga personal nga impormasyon ang okay nga i-share ug unsa ang ipabiling pribado -- alang sa kaugalingon o pamilya lang.
- ✔ **Makat-unan** kung sa unsang paagi gamiton ang online search ug ngano nga importante ang paggamit sa kritikal nga panghunahuna kung mag-seach ug impormasyon ug ubang content sa Web.
- ✔ **Hunahunaon** ang bili sa mga search result, website, ug ubang mga gikuhaan sa impormasyon ug mahimong abtik sa makalinlang nga impormasyon, "fake news" ug pagmaniobra.

Sa Dili Ka Pa Magsugod

Nahimo nang dakung bahin sa adlaw-adlaw nga kinabuhi ang paggamit sa online search. Ug natural nga kini nahimo usab nga bahin sa pamilyahanong kinabuhi -- bisan sa wala pa nagsugod ug eskwela ang mga bata. Ang pagtuon kung unsaon pagsusi ug maayo ang mahitungod sa mga search result ug sa unsang paagi nagalihok ang mga search engine maoy isa sa mga nauna ug labing magamit nga kahanas nga mahimong mak-unan sa pamilya nga magkauban.

Unsa ang "search"?

Ang pag-search sa web nagtugot sa mga tawo sa pagpangita ug impormasyon online ginamit ang search engine mga mao ang nag-organisa sa impormasyon, nga naghimo niining dali ug paspas nga makit-an. Kasagaran sa mga mordernong device naay abilidad nga mag-search, apan kini walay abilidad sa pagsulti kanato kung unsa ang tinuod, dili tinuod, ug kasaligan -- ang salabotan sa tawo mao gihapon ang labing maayo nga tech alang sa paghimo niini. Sa gihapon, gikinahanglang ang pagsanay sa pag-ugmad sa imong kasanayan sa Internet "reality check". Susiha ang mga buluhaton nga naa pagkahuman sa seksiyon sa bokabularyo -- kini makatabang sa imong pamilya nga mahimong hawod nga online researchers!

Bokabularyo

Search engine

Usa na programa nga nagapangita ug naga-ila sa impormasyon sa sulod sa database nga motugma sa gipangutana sa usa ka user.

Web crawler

Gitawag usab nga "bot"— usa ka programa nga nagdagan sa sulod sa search engine software nga kanunay "mokamang" sa internet aron sa pag-oranisa or "pag-index" sa content sa mga site o database nga bisitahon niini aron sa pagtubag sa imong mga pangutana nga naa sa search box.

Virtual assistant

Sama sa web crawler, ang mga virtual assistant mokuha sa impormasyon gikan sa mga search database, user info, ug ubang websites aron motabang sa pagpadali pinaagi sa paghatag ug awtomatikong mga tubag, pagsunod sa mando (sama sa paghatag ug direksyon sa sa address

saimong higala), o paghimo ug simpleng mga sugo (sama sa pagpatugtog ug usa ka kanta).

Search results

Talaan sa mga website o ubang mga source nga gipresenta sa search engine page ingon nga tubag sa kung unsa ang gipangita.

Safe search

Usa ka setting nga mahimong i-on sa mga ginikanan aron sa pagsala sa mga dili angay nga mga content mga mogawas sa mga pag-search; kini mahimong ma-enable o ma-disable bisan unsang orasa.

Misinformation

Dili tinuod, peke, makapahisalaag o dili tukma nga impormasyon.

Disinformation

Misinformation (tan-awa ang kahulugan sa ibabaw) nga gituyo aron sa pagpahisalaag o paglimbong sa mga tawo,

lakip na ang propaganda gikan sa usa ka kalaban nga partido o ubang gobyerno.

Verifiable

Usa ka butang nga mapatinud-an nga tinuod o husto.

Malimbongon

Dili tinuod; usa ka lihoc o mensahe nga gidisenyo aron sa pagbinuang, paglimbong, o pagpahisalaag sa ubang tawo.

Manipulasyon

Usa ka indibiduwal o mga tawo nga nagkontrol o nag-impluwensiya sa laing tawo o sitwasyon sa dili patas, dili matinuoron, o ingon nga pagpanghulga. Ang manipulasyon nagkahulugan usab sa impormasyon, data, o mga larawan nga gi-edit o gipresentar sa gawas sa konteksto aron motuo ka sa usa ka butang nga dili tinuod.

Buluhaton Alang Sa Pamilya

Mahimong brayt nga mga web researcher

- Kauban sa imong pamilya, paggamit ug tablet o kompyuter (mahimo usaba ang mobile phone -- pero tingali mahimong lisod para sa tanan ang pagtan-aw sa screen) ug abrihi ang homepage sa imong paboritong search engine.
- Tan-awa kung naka-on ang safe search (kini kasagarang makita sa "settings" o "preferences" sa inyong search engine.).
- Pagpili ug topiko nga interesado ang imong anak (usa ka pro athlete, ilang paboritong kawsa, aktor or singer, mga sikat nga pelikula o tagsulat, ug uban pa) ug i-type kini sa search box.

- I-click ang lain-laing mga resulta gikan sa makita sa ibabaw ug ang mga makita sa ulahing pahina. Pangutan-a sila kung unsa ang ilang pagtan-aw sa mga resulta nga nigawas sa ibabaw kumpara sa mga resulta nga naa sa kina-ubsan. Mas makasalig sa usa kumpara sa usa? Nganong oo ug nganong dili?
- Naa bay mga resulta nga wala ninyo gi-click? Ngano? (Kini ba "sponsored" o mga ad? Ngano nga inyo kining gi-click/wala gi-click? Kini ba mga source ng kihanglang likayan? Ngano?)
- Hisguti ang mahitungod sa source ug ang kalidad sa impormasyon, ang "About" page sa site, ug uban pa.
- Ania ang pipila ka mga pananglitan sa mga pangutana nga pwede ninyong ipangutana sa matag usa: Kung mag-search ka ug artista o atleta, ang content ba positibo (tingali kini side sa sponsor o fan)? Kung ang impormasyon negatibo o puro panaway, mahibal-an ba nimo ang gigikanan sa mga pagsaway? (Ang "About Us" page, impormasyon mahitungod sa background sa tag-iya sa site o mga kredensyal?) Bisan kini positibo o negatibo, makaingon ka ba nga ang mga source nakahibalo kung unsa ang gipanulti, o naghatag lang sa ilang opinyon? Kung kini site sa mga balita, kini ba popular nga imong masaligan? Kung dili, tingali gusto nimo mag-search aron masusi kung naghatag ba kini ung impormasyon sa balanse nga paagi.
- Ingon nga pamilya, mahimo usab nga maghunahuna ug inyong kaugalingong mga pangutana -- maayo ang mangutana! Ang masusi nga paghunahuna mahitungod sa mga butang nga makit-an sa mga online search usa ka pundasyon sa digital literacy ung mahinungdanong unang tikang sa pagpabiling luwas online.

Reality River

Karon nakakat-on ka nga kung unsaon nga mahimong abtik online, sulayi ang imong kahanas. Ang sapa nga naga-agos sa Interland puno sa katinuoran ug mga dili tinuod. Pero dili ang tanang mga butang nga imong nakita katuohan. Aron makatabok sa sulog, gamita ang imong labing maayong paghukom.

I-open ang web browser sa inyong desktop o mobile device, ug bisitaha ang g.co/RealityRiver

Pagsiguro Sa Imong Mga Sekreto

Ang seguridad sa imong impormasyon, mga account, ug mga device sama ka importante sa imong pribasiya. Ang kusgan nga mga password ug ang panaad nga dili kini i-share importante alang sa pagprotekta sa mga device, mga identidad, mga reputasyon, ug mga relasyon sa imong pamilya.

Mga Tumong

- ✔ **Masabtan** ngano nga hinungdanon ang digital nga seguridad ug unsaon kini sa pagkab-ot.
  - ✔ **Makat-unan** ang paghimo ug kusgan nga password.
-

Sa Dili Ka Pa Magsugod

Nakahibalo ka ba nga sa 2017, ang duha sa labing ginamit nga mga password sa mga tawo ang "123456" ug "password"? Ang mga password naka protekta sa atong personal nga impormasyon, mga device, mga identidad, mga reputasyon, ug mg relasyon, ug ang mga dili kusgan nga mga password magpadali sa mga kriminal sa pagkawat sa atong impormasyon. Usa sa labing sukaranan ug importante nga mga butang nga mahimong itudlo nato sa atong mga anak mao ang paghimo ug kusgan nga password.

Ang labing maayo nga tambag sa paghimo ug pagmintinar ug kusgan nga password mao ang:

- Himoa kini nga daling mahinumduman pero likayi ang paggamit ug personal nga impormasyon sama sa mga adlaw nga natawhan o mga pangalan sa pet.
- Ang pagsagol sa dako ug gamay nga letra, mga simbol, ug numero.
- P@9-iL1s \$@!e+r@ u9 m9@ SimB0L & n^m3r0 sama niini. K1ni (naay duha ka benepisyo: dali nga mahinumduman ang password pero lisod samtang naghimo nga mas lisod alang sa usa ka program nga i-crack).
- Gamit walo ka mga karakter o labaw pa -- mas taas mas maayo.
- Pag-usab-usab -- ayaw gamita ang parehas nga password sa lain-lain mga site ug device, pero pwede ka mohimo ug mga lain-lain variation sa samang password para sa lain-lain mga account.
- Kanunay mogamit sa screenlock sa imong device.
- Hunahunaa ang paggamit ug password manager: usa ka app or tool nga motabang sa pagsubay ug sa imong mga password sa dihang makalimot ka sa usa o duha niini (kadaghanan sa mga bag-ong browser naay usa ka bahin sa seguridad nga makahimo niini alang kanimo).

Bokabularyo

Seguridad

Ang pagprotekta sa mga device sa katawhan ug sa software ug impormasyon sulod niini.

Password o passcode

Kini mao ang sekretong kombinasyon sa mga letra, numero, ug simbol nga gigamit sa pag-access sa usa ka butang. Naa kini lain-laing porma; pananglitan sama sa upat-ka-numero nga code nga imong gigamit sa paglock sa imong telepono o tablet, o usa ka mas komplikado nga password para sa imong email, social media o account sa bangko. Sa kinatibuk-an, kinahanglan ngs himoon nimong komplikado ang imong mga password kutob sa imong mahimo samtang dali kini nga mahinumdoman.

Two-step verification

(Gitawag usab nga two-factor verification ug two-step authentication)

Usa ka proseso sa seguridad nga nanginahanglan dili lang sa password ug user name apan nanginahanglan usab ug usa ka butang nga ikaw lang -- ug ikaw lang gyud -- sa pisikal ang naa niini aron mas lisod alang sa mga potensyal nga manghilabot pagpagkuha sa access (o pagkawal) sa data o identidad sa usa ka tawo. Ang usa ka pananglitan mao ang account nga manginahanglan nga mo-input ug time-sensitive nga code nga ipadala sa imong telepono o email pagkahuman nga maka-login ka gamit ang imong password.

Encryption

Usa ka proseso nga motabang sa pagprotekta sa

impormasyon (sama sa mga mensahe nga imong ipadala online) pinaagi sa pag scramble sa data nga magpalisod niini nga i-decode.

Complexity

Ang tumong kung maghimo ug kusgan nga password. Ang usa ka password giisip nga komplikado kung kini naay nagsagol nga mga numero, espesyal nga karakter (sama sa "\$" o "&"), ug gamay ug dako nga letra. Ang gitas-on (gidaghanon sa mga karakter) makahimo usab nga mas komplikado.

Hacker

Usa ka tawo nga naggamit sa mga kompyuter aron makakuha ug ilegal o dili awtorisado nga pag-access ang device o personal nga impormasyon sa ubang tawo o organisasyon.

Buluhaton Alang Sa Pamilya

Magkauban sa paghimo ug kusgan nga password

Pahinumdom sa dili pa magsugod sa mga mosunod nga buluhaton:

Usa kini ka pag-praktis alang sa tibuok pamilya, pero girekomendar namo nga ang himoon nga password dili tinuod ug para praktis lang. Ngano? Tungod kay maayo ang ideya nga maanad mo nga kinahanglan ang password dili ipahibalo sa uban. Dili bisan sa inyong BFF, mga ig-agaw, o bisan pa sa mga miyembro sa pamilya. Personal ang password.

Gipanalipdan niini ang mga pagtugot sa ubang mga tawo (sama sa mga ginikanan) ug dili alang sa uban (sama sa mga bata). Kini usab magprotekta kanimo gikan sa mga binuang sa ubang tawo.

1. Paghunahuna ug kataw-anan nga hugpong sa mga pulong o mga panghitabo nga imong nahinumduman. Mahimo kini nga ang paboritong pelikula sa pamilya, usa ka libro alang sa mga bata, kanus-a ug unsa ang pangalan sa eskwelahan mogradwar ang usa sa imong mga anak, ug uban pa.

Pananglitan: Si Ethan T Rex mogradwar gikan sa George Washington School sa 2023.

2. Gamita ang unang letra sa pipila o sa mga pulong o mga hugpong sa pulong o titulo.

Pananglitan: ETRexwfgGWashingtoni23

3. Usbon ang ubang letra ug mga numero ug ang uban mga simbol.

Pananglitan: 3TRexwfgGWash1ngton!23

4. Himoa ang ubang mga letra dako ug ang uban gamay

Pananglitan: 3TREXwfgWash1ngton!23

Ug mao na kana! Nakahimo na mo ug labing kusgan nga password.

Sunod: Ang tanan manaad sa paghimo sa ilang mga password nga kusgan ug lig-on, regular nga repasohon kini, ug dili kini i-share kang bisan kinsa. Kung mag-share mo ug mga device, pagdesisyon kung kinsa ang "tag-iya" sa unsang device (ug ang password niini). Kung naay usa nga gustong mogamit sa usa ka device nga dili "ila" kinahanglan nila nga hangyoon ang tag-iya sa pag-unlock niini.

Tower of Treasure

Karon nahibal-an na nimo kung unsaon pagpanalipod sa imong impormasyon, tan-awon nato kung naa na ba kanimo ang gikinahanglan aron mahimong kusgan online. Mayday! Na-abrihan ang lock sa Tower, nameligro ang mga bililhong mga butang sa mga Internauts (sama sa contact info ug mga pribadong mensahe)!

Unahi ang hacker ug paghimo ug kusgan nga mga password sa tanang maagian aron sa pagsiguro imong mga sekreto sa tanang panahon.

I-open ang web browser sa inyong desktop o mobile device, ug bisitaha ang g.co/TowerOfTreasure

Cool Nga Magbinuotan

Ang Internet usa ka talagsaon nga tool sa komunikasyon, ug dili ka na kinahanglan nga mangita pa ug lain gawas sa Internet, aron mahibal-an nimo nga mahimo kini (ug gigamit) sa pagpakaylap ug sa makapadasig ug makahatag ug paglaum nga impormasyon, o makapakurat ug madinumtanun nga komentaryo ug mga opinyon. Ikasubo, nga mismo ang Internet walay kalainan tali sa kaayo o kabangis.

Mao kini ang higayon kung kanus-a ka mahimo nga makahatag ug maayo nga epekto. Ang mga pamilya ang labing kusgan nga tig-impluwensya sa ilang mga anak, ug sila makatabang kanila sa "sa pagsunod sa aksyon nga mao ang labing moral o labing tukma" pinaagi sa pagpakita sa konsepto sa "pagtratar sa uban ingon nga gusto nimo trataron", pagsuporta sa ilang mga higala, ug pagpugong sa drama ug cyberbullying.

Mga Tumong

- ✔ **Pagpatin-aw** kung unsa ang kahulugan sa positibo nga pamatasan alang sa imong pamilya.
- ✔ **Pagsabot** sa kahulugan sa pagkapositibo ung unsaon kini sa pagpakita online ug pinaagi sa mga device.
- ✔ **Pag-ila** sa mga sitwasyon kung kanus-a mas maayong nga makig-estorya nga personal kaysa sa mag-text o mag-post online -- ung kanus-a mangayo ug tabang sa ginikanan o mga magulang nga igsoon.

Sa Dili Ka Pa Magsugod

Kung naay usa nga masayop (ug kasagaran dali ni mahitabo online -- bisan wala tuyoa), ang mga miyembro sa pamilya daling makasabot, maka pasaylo, ug magtinabangay sa usag-usa nga makakat-on gikan sa mga kasaypanan. Mao nga walay mas maayong lugar kung dili sulod sa pamilya ang pagsugod sa pagpakita ug pagrespeto, pagkabuotan, ug pagkapositibo online. Makatabang ang mga miyembro sa pamilya kung naay nagpakita ug dili maayo nga pamatasan (bisan sa pagpaminaw lang). Sila makadasig usab sa usag-usa nga mahimong "mga upstander": mga tawo na nagasuporta ug motabang alang sa mga tawo nga nahimong target sa mapintas o malisyoso nga kinaiya.

Kung wala pa ninyo nahimo, hisguti kung unsang matang sa mga lihok ug kinaiya ang importante -- hisguti kung unsa ang pagtratar sa imong pamilya sa ubang tawo. Hunahunaa kung unsang paagi ninyo kini ipakita online: mga text, post, komento, larawan, ug video.

Naa mi giandam nga mga bokabularyo para makatabang sa inyo sa pagsabot kung unsa ang positibo/negatibo nga kinaiya ug nagbuhat mi ug mga buluhaton aron makatabang sa pagpakita sa epekto sa mga text o ubang mga digital messages nga dali ra kaayo natong i-type ug i-send.

Bokabularyo

Bullying

Tinuyo nga madaug-daugong kinaiya nga gabalik-balik. Ang tawo nga gi-target niini kasagaran maglisod sa pagpanalipod sa ilang kaugalingon.

Cyberbullying

Ang bullying nga nahitago online o pinaagi sa paggamit ug mga digital device. Ang cyberbullying naglakip sa pagpadala, pag-post, o pag-share ug mga negatibo, makapasakit, dili tinuod, o dili maayo nga mga content apil na ang pag-share ug mga personal o pribado nga impormasyon mahitungod sa usa ka tawo nga magpahinabao ug kaulawan.

Harassment

Mas dako ug sakop nga termino kumpara bullying nga mas daghan ug matang -- pagasamok, pagpalagot, paghadlok, pagbiaybiay, ug uban pa. -- ung kini mahitabo usab online.

Conflict

Panaglalis o dili pagsinabtanay nga dili kinahanglan nga gabalik-balik.

“Drama”

Usa ka kolokyal nga termino, nga kasagarang gigamit sa mga estudyante kaysa mga adulto nga nagtumong sa usa ka halapad nga matang sa mga pamatasan: gikan sa pagpangita ug atensyon ug pagpanglibak, hangtod sa panaglalis sa duha o mas daghan pang estudyante, nga motultol sa seryosong panag-away nga moresulta ug kadaot sa pisikal o

makapaguol sa emosyon. Kini may kalainan sa bullying tungod kay kini usa ka panagbangi nga walay malangkit kung kinsa ang kusgan ug kinsa ang dili -- ang mga nalambigit niini kasagarang magdula ingong biktima ug usahay ang tigbiktima. Wala kini magpasabot nga dili makadaut o dili modako ang problema niining mao nga pamatasan. Ang "drama" taliwala sa mga estudyante mahimong "modako", o masulbad ra paglabay sa panahon, o manginahanglan na sa pagpakiglabot sa ubang tawo.

Aggressor

Usa ka tawo nga tig-harass ug tig-bully; nga kini usahay gitawag na lang nga "bully".

Target

Ang usa nga gi-bully, gi-harass, o gihimong biktima.

Bystander

Usa ka saksi nga nasayod sa kahimtang sa pagpang-harass o pag-bully pero gipili niya nga dili manghilabot o kay mahadlok sa panimalos.

Upstander

Usa ka saksi sa pagpang-harass o pag-bully nga nagsuporta sa target sa pribado man o publiko, usahay nagasulay sa paghunong ug/o pag-report sa mga insidente nga ilang nasaksihan.

Block

Ang pagputol sa tanang interaksyon sa laing tawo online, nga mopugong kanila sa pag-access sa imong

profile, pagpadala ug mga mensahe, pagtan-aw sa imong mga post, ug uban pa, nga dili ipahibalo kanila. Kini epektibo sa pagpaundang sa online nga pagkontak (pinaagi sa mga espesipikong channel) gikan sa mga bully, pero dili kini makapahunong sa mismong pag-harass; ang mga bully mahimong mag-post mahitungod sa ubang mga bata bisag wala kini tagda sa tawo nga gi-bully.

Mute

Dili kaayo "pagtapos" sama sa pag-block, ang pag-mute mao ang usa ka paagi sa paghunong ug tan-aw sa mga post, mga koment, ug uban pa sa ubang tawo sa imong mga social media feed kung makalagot na ang gi-estoryahan -- nga dili magpahibalo nga gi-mute ang usa ka tawo og an ilang mga feed (Kung padayon pa gihapon ang pag-bully sa ubang tawo sa imo, mas maayo pa nga i-block na lang sila).

Trolling

Ang pag-post ug pag-komento online nga tinuyo nga mapintason, makapasakit, o makapasuko.

Report Abuse

Paggamit sa online nga mga tool o sistema sa serbisyo sa social media alang sa pag-report sa pang-harass, pang-bully, panghulga, ug ubang pang mga makasakit nga content nga kasagarang naglapas sa terms of service sa usa ka website o mga lagda sa komunidad.

Buluhaton alang sa Pamilya

No. 1: Pagbantay sa tono sa imong sinultihan

Ang tono sa usa ka text o post mao ang diwa niini -- ang pagbati sa tawo nga makadawat niini, maayo man o dautan. Tungod kay ang mga ginikanan ug mga anak kanunay nagapadala ug text, ug nagagamit ug mga messenger app, ug DM (direct message) sa usag-usa ug kaila na nila ang matag usa, dili na nila pirmi gihunahuna sa unsang paagi kini gipadala. Sa mga tawo nga kaila nato ang text usa lang ka laing paagi sa pagpakig-estorya or pag-connect. Pero kung dili kaayo magkaila ang matag usa, ang usa a text o emoji usahay posible nga maghatag ug laing kahulugan nga lahi sa kung unsa ang gitumong. Nia ang mga simpleng buluhaton aron maghunahuna ang tanan bahin niana:

1. Pagkuha ug duha o mas pa nga telepono sa inyong pamilya ug adto sa imong mga text messages (o ang messaging app nga gigamit sa tanan), ug sugdi ang pagpakig-estorya sa duha ka miyembro sa pamilya. Mahimo kini nga tinuod o hinimo lang nga sitwasyon -- usa ka butang nga imong buhaton sa weekend, kung unsa ang nahitabo sa eskwelahan, usa ka tawo nga nangayo ug tabang sa miyembro sa imong pamilya, ug uban pa.
2. Basaha ug kusog ang panag-estoryahanay sa espesipikong tono sa tingog -- nalipay, nasubo, nasuko, ug uban pa.
3. Hisguti kung unsa ang inyong namatikdan samtang naminaw sa pagbasa. Unsa ang imong gibati sa imong pagkadungog niini? Unsa sa imong tan-aw ang hunahunaon o bation sa uban gawas sa inyong pamilya? Unsa ang laing paagi sa pagsulat sa mao nga mga text? Tingali makahunahuna ka pa ug laing mga pangutanga, ipangutana lang kini. :)
4. Sunod, maghimo ug lain nga panag-estoryahan kauban ang laing miyembro sa inyong pamilya gamit ang samang mga text pero naay lahi nga tono sa tingog sa nahauna: tingali nasuko o naguol. Basaha kini ug kusog ug hisguti kung giunsa kini pagdawat sa uban nga naminaw niini.

No. 2: Unsa ang mahimo sa mga bata mahitungod sa social negativity

Ania ang mga punto sa paghisgut (ug mga pangutana) alang sa pag-estoryahanay sa ginikanan ug anak mahitungod sa social scene sa ilang eskwelahan. Tan-awa kung unsa ang epektibo alang sa inyong pamilya.

- Maayo ba sa usag-usa ang mga bata sa eskwelahan?
- Nakakita ka ba ug dili maayo nga pagtratar sa usa ka bata sa uban, sa makadaghan nga higayon, o dugay na nahitabo?
- Kaila ka ba sa mga bata nga nalambigit?
- Isumbong ba nimo sa ako kung dili sila maayo sa imo? (Kung dili, ngano?)
- Kung ang pagkadautan gihimo sa uban, unsa ang imong gibati mahitungod sa sitwasyon?

- Unsa ang imong gihimo bahin niini?
- Nahitabo ka kini online? Nahibal-an nako nga pwede nimo sila nga i-mute o i-block -- makatabang ba kini? Kung dili, isulti ba nimo sa ako kung ngano? Kung mao na, pwede ba nimo ipakita sa ako kung unsaon kini paghimo?
- (Kung wala kay nahimo,) nangandoy ka ba nga unta naa kay nahimo?
- Unsa sa imong hunahuna ang imong himoon kung mahitabo kini pag-usab?
- Gibati ba nimo nga makatabang kiki kung ikaw ang gi-bully?
- Nakahibalo ka man, nga kung naay usa ka tawo nga magpakita ug dili maayo unya i-share ni online sa uban makapasamot ni sa kahimtang, sako?
- Gibati ba nimo nga makatabang ka sa uban pinaagi sa pagkamabination o pagpaminaw lang?
- Mobati ka ba nga komportable nga motabang sa usa ka higala nga nasakitan online?
- Unsaon nimo ni paghimo? Imong buyagon ang pamatasan (dili ang tawo, sako?)? Mag-post ug maayo nga mga butang mahitungod sa tawo nga gipasakitan? I-text o DM sila ug upahibalo ang imong pagsuporta? I-text o DM ang ubang estudyante ug hangyoon sila sa pagsuportahan sa tawo nga gipasakitan online o pribado?

Usahay, ang mahimong upstander nangahulugan nga mahimong higala sa usa nga gi-bully -- pagpaminaw kanila, pagpabati kanila sa gugma ug pagkapositibo, o bisan ang mahimong naa lang para nila.

Kind Kingdom

Makatakod ang tanang klase sa "vibes" makaayo man o makadaut. Sa bahin sa lungsod nga hayag kaayo ang adlaw, naay mga aggressor nga nagpakalat ug negatibong lihoc ug gawi sa tanang lugar.

I-block ug i-report ang mga tigsamok aron mapugngan ang ilang pagsakop ug ipakita ang kaayo sa ubang Internaut para ibalik ang kalinaw sa lugar!

I-open ang web browser sa inyong desktop o mobile device, ug bisitaha ang g.co/KindKingdom

Isulti Kung Naay Pagduda

Importante nga masabtan sa mga bata nga wala sila mag-inusara kung makakita sila ug dili angay nga content o pamatanan online nga makapahimo kanila nga dili komportable -- ilabina kon kini makapasakit kanila o sa usa ka tawo nga ilang gimahal.

Dili sila kinahanglan nga magduha-duha sa pagpangayo ug tabang gikan kanimo o sa ubang kasaligang miyembre sa pamilya. Maayo usab nga mahibal-an nila nga naay lain-lain pamaagi nga mahimong isog ug paghimo ug aksyon, lakip na ang pagpakig-estorya mahitungod sa mga butang offline ug paggamit sa mga reporting tool online.

Mga Tumong

- ✔ **Pag-awhag** sa mga bata sa pagpangayo ug tabang kung naa silay nakita-an nga negatibo nga butang o mga butang nga makapahimo kanila nga dili komportable, pagtabang kanila nga makita nga ang pagsuporta sa uban ug ang pagpangayo ug tabang aron sa paghimo sa mga butang nga mas maayo maayo pagpakita ug pagkamaisogon.
- ✔ **Pagkonsidera** sa usa ka sitwasyon kung kini ba nanginahanglan sa pagpakig-estorya nga atubangay ug personal, pag-report ug pang-abuso online, o tingali parehas nga himoon kining tanan.
- ✔ **Paghibalo** sa mga paagi nga mahimo sa pagpangayo ug tabang, offline man kini o online.

Sa Dili Ka Pa Magsugod

Isip usa ka pamilya, makatabang ang paghimo ug Internet help protocol o plano. Dili kini kinahanglan nga komplikado -- mahimong usa lamang ka buluhaton alang sa tanan nga makahunahuna mahitungod kung ngano ug unsaon sa pagpangayo ug tabang kung ang mga butang dili na maayo online. Naay pipila ka mga tip:

- Pag-ila kung unsa ang hinungdanong butang alang sa inyong pamilya. Ang usa ka mahimong buhaton mao ang pagtan-aw sama niini: "*Sa among pamilya, gitratar namo ang ubang tawo nga may _____ online man o offline*" (sulatan ang blanko sa mga nahiangay nga mga pulong kung unsa ang hinungdanon ug kasagaran nga pamtasan sa imong pamilya -- "respeto", "pagkabuotan" o "dignidad")
- Paghimo nga kanunay bukas ang mga linya sa komunikasyon ug pagsiguro nga ang panimalay mahimong luwas nga lugar sa paghisgut kung unsa ang nahitabo sa eskwelahan ug online.
- Kanunay sa pag-estorya mahitungod sa mga inyong mga pamaagi sa pamilya o regulasyon kung unsa mga butang nga gipabilhan ug prayoridad sa mga lain-laing matang sa paggamit sa technology -- alang sa komunikasyon, kalingawan, trabaho, dula, pag-socialize, ug uban pa.
- Hisguti ang mga kinaiya ug pamaagi sa pamilya kung unsa ang madawat ug dili madawat nga paggamit sa mga device ug media, ug kanus-a.

Bokabularyo

Protocol

Usa ka "opisyal" nga plano nga sundon -- ingon nga tumong niining giya, kini mao ang mga tikang nga himoon sa pamilya kung unsa ang mahimong buhaton sa mga bata kung sila makakita ug mga butang online nga dili sila komportable.

Pagsalig

Ang lig-on nga pagtuo nga ang usa ka butang o tawo kasaligan o matinud-anon.

Maisogon

Dili mahadlokon -- ug dili kinahanglang nga walay kahadlok, tungod kay ang mga tawo mahimong isog ilabina kung sila nahadlok o gikulbaan, pero nangayo gihapon ug tabang o nihimo ug positibong aksyon.

Pag-report sa mga pag-abuso

Niini nga giya, gigamit namo ang termino kung maghisgut mahitungod sa pag-report sa mga problema sa social media apps at services, nga kasagaran naay mga tool ug sistema sa paghimo niini.

Buluhaton Alang Sa Pamilya

No. 1: Pagtakda ug Internet help protocol alang sa pamilya

Lingkod nga magkauban ug basaha sa kusog ang mga mosunod nga mga senaryo (kung ang uban makahunahuna pa ug laing mga senaryo, mahimo nga idugang kini). Pagkahuman sa matag usa, naay 3 ka blanko ug 3 ka kahon nga inyong kapilian. Ingong usa ka pamilya, pagpili kung i-report ang problema online, direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya, o ang duha. Kung dili mo sigurado, hisguti kini nga magkauban -- tingali naay lain-laing panlataw ang matag usa sa imong pamilya, ug kini ang maayo nga paagi sa pagpraktis kung unsaon pagsulbad ang mga digital nga problema ingong pamilya. Kung inyong gipili ang kahon nga i-report sa miyembro sa pamilya -- isulat sa blanko ang mga pangalan sa mga tawo sumala sa priyoridad.

Pananglitan, kung ang ginikanan o magbalantay ang labing nauna, isulat ang ilang pangalan o angga. Kung wala sila, isulat ang pangalan sa tawo nga mahimong makapuli kanila sa ikaduha nga blanko. Sama gihapon ang sa ikatulo nga blanko.

Walay "husto" nga tubag o grupo sa mga tubag sa bisan hain niini -- gituyo kini nga mga buluhaton aron sa pagtabang kaninyo nga makahimo ug plano nga nga angay sa inyong pamilya. Ang pagbaton ug sinulat, bisag dili pormal, nga tin-awng plano sa aksyon makatabang sa pagwagtang sa pagduha-duha ug abante nga magpalambo sa positibong komunikasyon.

Sitwasyon 1: Sa eskwelahan sa imon anak naay wala nagpa-ila nga account nga nag-post ug daghang makasakit nga mga komento bahin sa usa sa iyang mga higala. Pero pamati niya naka-ila siya kung kinsa kini, pero dili siya sigurado. Unsa nga kahon ang inyong i-check, kinsa ang magsulat sa mga blank, ug -- kung wala mo magkauyon -- hisguti kini ang isyu ug unsa ang kihanglang himoon.

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

Sitwasyon 2: Mga bata: Usa kaninyo nakakita ug pipila na dili angay nga lawaran online. Unsa ang imong buhaton? Mga ginikanan: Unsa ang inyong gusto nga hilang buhaton?

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

Sitwasyon 3: Usa sa imong ig-agaw nag-post online sa group photo sa inyong family reunion, ug usa ka miyembro inyong pamilya wala makagusto sa iyang hitsura sa larawan. Mangayo ka ba ug tabang o i-report kini?

Tun-i ug dugang: Kung "oo" sa bisan hain, kinsa ug unsaon?

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

Sitwasyon 4: Usa sa mga bata nagtan-aw ug cartoon video ug kalit naay dili normal nga content. Kini siguradong dili angay sa mga bata ug dili sila komportable niini. Pagkahuman nga makadesisyon kung unsay maayong buhaton, hisguti kon unsa ang mahimo sa umaabot aron sa pagpakunhod o pagpugong sa dili maayo nga "sorpresa" sama niini.

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

Sitwasyon 5: Usa sa inyo nagdula ug online game kauban ang mga higala sa dihang naay kalit nga nakig-chat sa nga dili kaila. Wala sila nagbinastos o unsa pa man, pero wala mo nakaila kanila.

Pagdesisyon kung unsay buhaton. I-report sila? Makig-estorya sa laing miyembro sa pamilya?

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

Dugangan pa ang paghisgut: Pasagdan lang ba sa nagdula nga miyembro sa pamilya ang taw nga dili kaila? Buotan nga pakig-estoyahan ingong grupo ang tawo nga bag-ong niapil aron mailhan kung kinsa siya (ngano/nganong dili)?

Sitwasyon 6: Usa sa imong mga anak nakita sa komento online sa usa ka estudyante nga nanghagit ug away sa laing estudyante sa lunchroom sa sunod nga adlaw. Hisguti ingong usa ka pamilya kung unsa ang angay nilang buhaton.

- I-report ang problema online _____
- Direkta nga makig-estorya sa usa ka miyembro sa pamilya _____
- Ang duha _____

No. 2: I-report ang problema online

Ingong usa ka pamilya, lingkod nga magkauban ug gamit ang usa ka telepono, tablet, laptop o desktop computer sa paagi nga ang tanan makakita sa screen.

Abrihi ang inyong paborito nga mga social media app o site gamit ang duha o mas pa nga account sa miyembro sa pamilya, ug hunahunaon kung unsaon sa pagreport ang mga problema sa mga app.

Usahay mas makahibalo ang mga bata sa paggamit sa usa ka app kumpara sa ilang mga ginikanan, ug makapa-interes ug makalingaw nga tugotan sila nga magpakita ug ipasa nila kanimo ang ilang mga nahibal-an sa social media! Kung naay pay gusto nga mahibal-an ang uban, kini maayo nga panahon para sa tanan nga magtuon mahitungod sa technology nga ilang gigamit.

Karon, unsa ang sunod?

Wow. Daghan kaayong Internet awesomeness na mahimo ninyong buhaton nga magkauban.

Kami nanghinaut nga nalingaw kamo sa pagsulay sa pipila niini nga mga ideya ug mga buluhaton. Kung gusto ninyo ang dugang, o aron makadungog ug ubang lain-laing mga tingog ug panlataw, tan-awa ang pipila sa among dugang nga mga resources.

Ang labing importante sa tanan, nalingaw mo sa pag-explore kung unsa ang epektibo alang sa imong pamilya samtang kamong tanan magkauban nga mahimong **Brayt**, **Abtik**, **Kusgan**, **Buotan**, ug **Isog** online man o offline sa Internet.

Further resources for families

Google Family Link

bit.ly/googlefamilylink

Google Digital Wellbeing

bit.ly/googledigitalwellbeing

Good Digital Parenting at FOSI

bit.ly/gooddigitalparenting

Connect Safely

connectsafely.org

iKeepSafe

ikeepSAFE.org

Family Resources at National PTA

bit.ly/familyresourcesPTA

“Savvy Searching”

(from Google for Education)

bit.ly/savvysearchingYouTube

Connected Parenting

bit.ly/ConnectedParentingArticle

Giya sa Family Link Alang sa Pamilya

Usa ka giya sa pagtakda ug pagmando sa digital nga kalihukan sa imong pamilya.

Sa panahon karon, bisan asa naay digital device - nga kanunay nagakuha sa pagtagad - kung pasagdan nato sila. Para sa mga pamilya, ang pagsabot ug paghimo ug pagmando sa digital nga kalihukan sa panimalay usa ka importante nga tikang sa pagtudlo sa mga bata mahitungod sa ilang relasyon sa technology. Pero alang sa kadaghanang kabataan gilantaw ni nila ingong "power play" sa ilang mga ginikanan - usa ka paagi sa pagkontrol. Dili kini kinahanglang mahimo niini.

Pinaagi sa pagkomunika, matabangan nimo ang imong anak sa pagsabot kung ngano importante kining mga pagmando. Ang mga mosunod nga mga topiko magfocus sa mga feature nga makita sa Family Link, pero ang mga paghisgut mahitungod sa technology makatatabang usab sa bisan kinsang ginikanan. Ang Family Link maoy usa ka app nga motabang sa mga ginikanan nga mahibalo sa dihang ang ilang anak magsugod ug gamit sa Android device. Ang mga ginikanan mahimong mogamit sa Family Link sa Android*, iPhone, o Chromebook devices.

*Alang sa device sa inyong anak, ang Family Link modagan sa mga Android device nga naay running version nga 7.0 (Nougat) o mas taas pa. Mahimo usab modagan ang Family Link sa mga Android device nga naay running versions nga 5.0 ug 6.0 (Lollipop ug Marshmallow). Ang Family Link modagan usab sa mga piling Chromebook device.

Bisitaha ang families.google.com/familylink/device-compatibility ug ang among Help Center alang sa dugang detalye.

Tabangi sa paggiya ang imong anak sa maayong content

Dili ba maayo nga mahibal-an kung pila ka oras ang gigugol sa imong anak sa pang-edukasyon nga app vs. sa mga app ang ilang gi-download? Ang Family Link nagatanyag ug mga tool alang sa mga ginikanan, sama sa adlaw-adlaw, sinemana, ug binulan nga mga report sa paggamit sa app, aron makakuha ka ug ideya kung giunsa pagugol sa imong anak ang ilang oras gamit ang ilang device.

Mga pagdili ug pagtugot sa app

Kung i-acces sa bata ang Google Play Store, mahimo nilang i-browse ang mga game, pelikula, palabas, libro daghan pang uban. Sa dugang, pinaagi sa Family Link mahimo sa mga ginikanan ang:

- Limitahan ang mga matang sa content nga pwede nilang makita base sa mga rating niini
- Manginahanglan ug pagtugot aron maka-download ug content (libre man o naay bayad)
- Pagrepaso sa impormasyon sa app sa panahon nga kini i-download aron mahibal-an kung kini naay mga ad, in-app purchases, o permissions nga gusto nimong masusi.

Pakig-estorya sa imong anak mahitungod sa lain-laing mga rating (sama sa “E for Everyone” vs. “Teen”) aron ipasabot nganong naay mga limitasyon sa kada antas sa edad, ug sa pagtabang kanila nga masabtan kung unsang matang sa content ang sa imong hunahuna nahiangay kanila.

Mga report sa kalihukan gamit ang app

Mas daling makig-estorya sa imong mga anak mahitungod sa technology kung ikaw nahibalo kung unsa ang ilang gustong buhaton sa ilang mga device. Hilig ba mag-chat ang imong anak? Usa ka gamer? Hilig magbasa? Pakig-estorya sa imong anak mahitungod sa kung unsa mga app ug mga game ang ganahan kaayo nila, ug tan-awa sa mga Family Link app activity report kung asa sila labaw nga nagagugol ug oras. Kini nga mga report nagataga ug breakdown kung pila ka oras ang gigugol sa matag app kada adlaw, semana, ug bulan.

Pagtago sa mga app

Tingali maghimo ka ug desisyon sa saktong katas-on sa screen time para sa imong anak base sa kung unsa ang ilang gitan-aw, gidula, o gitun-an. Kung ang mga activity report nagpakita nga ang imong anak sobra nga naggamit sa espesipikong app (sama sa ilang paboritong bag-o nga game), kini mahimo nimong temporaryo nga itago gikan sa ilang device. Hisguti uban sa imong anak kung gibati ba nila o dili nga ang gidugayon sa oras sa ilang paggamit sa device makatarunganon, ug ipasabot kanila kung ngano nga kinahanglan nga magpahulay sa paggamit sa app. Dili mawala ang ilang app history (sama sa game progress o ilang kinataas-ang score) - itago lang ang app hangtod sa panahon nga makadesisyon ka nga pwede na kining gamiton pag-usab sa imong anak.

Kung maghisgut sa imong mga anak mahitungod sa mga app, estoryahi ang mga app o game nga gusto nila. Kini maayo nga higayon nga mahibal-an kung unsa ang ilang interes, samtang gisiguro usab nila ang pagbalanse sa ilang paggamit sa mga app tali sa ubang butang sama sa eskuylahan, buluhaton sa panimalay, o bisan pagdula sa gawas.

Bantayi ang oras sa paggamit

Ang pagdesisyon kung pila ka oras ang gugulon sa imong anak sa paggamit sa ilang device nagadepende kanimo, pero naay mga paagi nga ang Family Link makatabang kanimo sa pagtakda ug limitasyon.

Paglimita sa screen time

Pinaagi sa Family Link mahimo ka nga magtakda ug adlaw-adlaw nga screen time permission alang sa Android device sa imong anak. Kini maayo nga higayon sa paghisgut kauban sa imong anak kung unsa ang labing makatarunganon nga gitas-on sa oras nga igugol sa device matag adlaw, ug magkasinabot kung unsa ang limitasyon nga labing makatarunganon alang kanimo ug sa imong anak. Ang mga ginikanan ug ang mga bata makakita kung pila ang nahibiling screen time, nga posibleng matuman sa ginikanan ang aktibong papel sa pagdumala sa paggamit sa teknolohiya sa ilang anak, o ang pagpakig-ambit sa imong anak sa pagdumala sa ilang mga kaugalingon.

Pagtakda ug oras sa pagkatulog

Kung oras na sa pagkatulog, importante nga imenos ang mga butang nga makabalda sa imong anak aron nga makakuha siya ug saktong oras sa pagkatulog. Ang Family Link magtugot sa mga ginikanan sa pagtakda sa device ug "bedtime" sa mga oras kung kanus-a kinahanglan nga magpahulay ang ilang anak. Gikan sa pagkuha ug kusog sa paghimo sa ilang labing maayo sa soccer field o sa pagfocus aron sa pag-perfect sa test, kinahanglan nga masabtan sa mga bata ang mental ug pisikal nga mga benepisyo sa device-free nga oras sa pagkatulog. Mahimong magamit kining panahon sa pagpasabot sa imong anak kung ngano nga nagapaningkamot ka usab sa pag "cool off" gikan sa imong kaugalingong mga device kung padulong na matulog.

I-lock remotely ang device sa bata

Pinaagi sa Family Link app mahimo nga i-lock sa mga ginikanan ang device sa ilang anak sa panahon sa paghimo ug homework o sa pagkaon sa panihapon. Kini maayo nga higayon aron makighisgot ug magdesisyon ingong usa ka pamilya kung kanus-a nga pwede gamiton ang mga device, ug kanus-a kini buhian. Ang pamaagi sa remote nga pag-lock sa device sa gitakdang, makahatag ug kahigayunan sa mga ginikanan sa pagpasabot sa ilang mga lihoc ug ipatuman ang mga desisyon sa pamilya, nga sa samang panahon magtugot sa pagtulo ug pagdumala.

Susiha kung asa sila

Kung naa kay dagko na nga mga anak o tin-edyer, tingali nakasinati na nga magbarog sa inyon sala ug mangutana "Asa ang akong anak?" Kasagaran, sila hilom lang nga naa sa ilang kaugalingong mga kwarto o nakalimot ka nga naa sila sa ilang higala sa silingan. Bisan pa niini, maayo nga mahibal-an kung dala ba nila ang ilang device ug nga kini ON, mahimo nimong gamiton ang Family Link ss pakatabang kanimo sa pagpangita sa imong anak.

Pagbukas sa device location

Pag-estorya sa imong mga anak kung ngano nga makatabang kanimo nga makita ang lokasyon sa ilang device.

Pag-usab sa mga setting samtang nagkadako ang imong anak

Samtang nagkadako ang imong anak, mahimo nimong usabon ang mga setting sa ilang account ug device pinaagi sa Family Link. Pakig-estorya sa imong anak mahitungod niing mga kausaban, ug sa unsang paagi kini motabang kanila sa pag-andam sa ilang kaugalingon sa pagdumala sa ilang kaugalingong mga account ug device sa umaabot.

Paghimo ug Panaad sa Pamilya

Samtang ang Family Link makatabang nimo nga magpabiling nahibalo samtang nag-explore ang imong anak, kini usab makatabang sa pagtagana sa mga bata sa impormasyon nga kinhanglan aron mga mahimong mga brayt ug maisugon nga tig-explore online. Ang Be Internet Awesome usa ka programa nga magtudlo sa mga bata sa digital safety and citizenship. Hinguti kauban sa imong mga anak kining maong mga topiko pinaagi sa pagpirma sa Be Internet Awesome pledge nga magkauban. Mahimo usab nimo nga imbitahan ang mga bata sa pagdula sa Interland, usa ka libre nga web-based game nga nagpalig-on sa mga topiko mahitungod sa pahimo ug mga kusgan nga password, mahimong buotan online, paglikay sa phishing ug mga scam, ug pagkamahunahunaon sa reputasyon sa usa online.